

**КУЛТУРНИТЕ СИМВОЛИ И БАЛКАНСКОТО ЕЖЕДНЕВИЕ.
ЕЗИКОВОТО ОТРАЖЕНИЕ НА ГРЪЦКИТЕ
ПРЕДСТАВИ ЗА ВРЪЗВАНЕТО**

Анастасия Петрова

THE CULTURAL SYMBOLS AND THE BALKAN EVERYDAY LIFE.
THE LANGUAGE REFLECTION OF
THE GREEK PERCEPTIONS OF *BINDING*

Anastasiya Petrova

Abstract: *The paper focuses on figurative units in Greek, in which primary ideas and images are perceived. There is a common archetype, that leads to the mythological picture of the world. The language units related to different cultural and stereotypical symbols cannot be separated from the mythological or primary unconscious perceptions of the world intertwined in them in a complex way. These ancient traces are stored in the subconscious and further nuance the ongoing contemporary cognitive processes.*

Key words: *cultural symbol, model of the world, archetype.*

1. Предварителни бележки

Езиковите знаци, възплътели културната символика на *възела и връзване-то*, не могат да бъдат изучавани иначе, освен на фона на цялостния модел на света на народа, който ги е създал. Става дума за изследователска работа в гранична област, в която митологията прелива в детайли от бита, архитектурата, различни религиозно-философски системи, изобразителното изкуство, езиковите пластове и др. Срещат се и се допълват различни културни кодове, запазили и пренасящи по свой маниер във времепространството значими културни идеи. Анализирането им позволява докосване до всекидневните измерения на различни културни модели и стереотипи, проявени в мисленето и вербалното и невербално общуване в лингвокултурната общност.

Очаквано в това широко интердисциплинарно поле моите филологически интереси и историческите търсения на проф. Мутафова се пресеяха и ни отведоха до поредица от изследователски проекти по проблемите на балканското мислене в културната симбиоза на Балканите, разработвани в продължение на 10 години. Размислите в това изследване засягат фрагмент от тази проблематика. В него се надграждат основни идеи, оформили се в непублику-

вано още проучване на български и румънски езикови данни, отразяващи символиката на *връзването*. Допълването с гръцки материал позволява да се докажат балканските измерения на някои от символните значения. Ето накратко някои от тези изходни за анализа идеи.

1. След изследванията на културолозите вече не буди съмнение фактът, че магически практики с „връзване“ са познати на много народи. В индоевропейските култури обаче символиката на *връзването* и *възлите* е проникнала дълбоко във всички културни кодове (митология, религия, език, изобразително изкуство и др.). *Връзването* е асоциативно обвързано основно с идеята за омагьосване, но често се осмисля и в широк космологичен и метафизичен план [Елиаде, М. 1998].

2. Корените на индоевропейския мито-ритуален комплекс се откриват в земите на Южен Кавказ, в културен континуитет с Месопотамия, Анатолия и Балканите [Елиаде, М. 1998, с. 117–121; срв. и Schubert, G. 1984, с. 143, където се доказва източник на магическите практики с „връзване“ в митологичните представи на Хетска Анатолия и на траките; вж. и МНМ 2, с. 583 с данните за културната обвързаност на земите на Хетското царство и кавказкия ареал, както и балканските езикови данни у Assenova, P. 1993, с. 510–524]. Особености на културите и езиците в този регион говорят за наличие на общ архетип в представите, родили богата магическа обредност за предпазване от болести, безсъние, стерилитет и др.

3. Според старите явявания за устройството на света способността да „връзва“ е дадена на божеството или земния владетел, защото върховната власт е осмислена като магическа поначало. Такива майстори на „връзките“ са ведическият владетел на небето и световните води *Варуна*¹; хетската богиня *Камрусена* (Старо царство), „развързваща“ природата (реките, планините и свещените зверове) [МНМ 1, с. 619]; тракийско-фригийската богиня *Бендида*², която *преде нишката* на съдбата – социалните връзки, брака, юношеската инициация³; тиранинът Ромул, който дължи на земната си власт славата на господар на „връзването“⁴; карпатската Докия (*Dochia*), която *преде вълнена нишка*, символизираща непрекъснатостта на течащото време [Плотникова, А. 2009, с. 123] и др. Любопитно е, че в индоевропейския пантеон божествата са групирани

¹ От ие. корен **cerū-* ‘връзвам’ [IEW 3363].

² От ие. корен **b^hend^h-* ‘връзвам’ [Georgiev, V. 1975, с. 25].

³ Според И. Маразов образът на Бендида като напътстваща юношеската инициация отвежда към мотива за Лабиринта. Напомнящо за нея изображение е открито върху сребърен наколенник от Маломирово-Златица: царствена фигура на трон, с *вретено*, което *преде нишката* на съдбата (= прокарва път през лабиринта на живота), в ръка с *фиала* с напитка, която дарява сакрално знание [Маразов, И. 2010, с. 46; Marazov, I. 1995].

⁴ Плутарх описва Ромул като съпровождан от опасани с ремъци мъже, които *завързвали* този, който владетелят им посочел [Плутарх, 1994, № 26].

основно по функция, но се откроява ясно и опозицията „връзващо“ – „развързващо“ божество [вж. **Dumézil, G.** 1988, pp. 36–40]. Анализираният дотук балкански материал, както и езиковите данни от други индоевропейски и неиндоевропейски езици, подкрепят М. Елиаде в извода му, че магическо-религиозният комплекс на *връзването* като че израства върху мрежа от първообрази – *вретеното, нишката, платното, тъкачките, Лабиринта, съдбата* [**Елиаде, М.** 1998, с. 111]. А *възелът* и *връзването* са като детайл от космологичен сюжет, в който всичко в Космоса и в човешкия живот е свързано с невидими нишки в едно широко космическо „връзване“ [**Маразов, И.** 2010, с. 6]. Този архетипен мотив не е просто застинала следа от миналото, той се активира от асоциации на подсъзнателно ниво и може да бъде открит в редица лексеми, устойчиви фрази, във валентността на знаците и други елементи в езиковата система, които стават носители на културни модели и стереотипи. В древногръцкото митологично съзнание мотивът за *изтъкаването* на съдбата е положен в основата на представите за изграждането на вселената: срв. само функцията, отредена на мойрата Клото, да *преде* и определя дължината на *нишката* на човешкия живот [**Кун, Н.** 1969, с. 24]; участта на Ахил да среща премеждията, „които съдбата с нишка прокобна изпреде, когато роди го Тетида“ [**Омир, Илиада**, 20, с. 127–128]; думите на Алкиной за Одисей: „Да срещне там ориста на съдбата и неумолимите мойри, както са *нишките прели*, когато го раждала майка“ [**Омир, Одисея**, 7, с. 196–198].

4. Необходимо е особено внимание върху спецификата на културните символи, получили езиково въплъщение. Знаците в езика, които имат „символна аура“ [**Шелестюк, Е.** 2003, с. 32–45], притежават интересна особеност в културо-семиотичен план – при употребата им в съзнанието „избухват“ асоциативни връзки с няколко денотата. Заради това в съдържателния им план паралелно с реалния образ на *връзването* социокултурният опит и традициите провокират втора въображаема реалност, напр. акт на омагьосване за стерилитет, ситуация на трудно раждане, болест или смърт и под. Така семантиката на лексемите или фразеологизмите със символен компонент придобива особена многослойност и културна обогатеност.

5. И накрая, ценни в анализа са допълнително привлечените производни, синоними, данни за синтагматиката на основната дума, която представя културния символ в езика. Същата важност придобиват и елементи, съпътстващи езиковото общуване, които действат като невербални репрезентанти на символа⁵.

6. Езиковото въплъщаване на символиката на връзването в гръцкия модел на света

⁵ Като жестът с преплитането на два пръста зад гърба (своеобразно връзване), когато се дава фиктивно обещание или се лъже; жестът с кръстосването на ръцете, прехвърлянето на крак върху крак и под., които са смислови еквиваленти на *връзването* в много култури.

В митологията и обредността на гърците *връзването* е ритуално действие, което народът е осмислил като хомеопатична магия. Неговият смисъл се отличава с динамика и гъвкавост във всеки конкретен дискурс. Но в смисловото си обединение езиковите знаци, носители на този концепт, оформят две ясно открити групи, отразили характерната за всеки културен символ амбивалентност. Едната от тях представя *връзването* като благотворна сила, асоциирана с *живота*. Тази идея присъства в семантичното развитие на единиците по линията ‘връзвам’ – ‘затварям (пътя на зла сила)’ – ‘защитавам; укрепвам; изграждам стабилно, здраво, изцяло’. Другата група образуват единици, отразяващи *връзването* като зловредно действие, гравитиращо около *смъртта*. Семантичното им развитие ясно проявява тази идея чрез прехода ‘връзвам’ – ‘затварям (пътя на жизнените сили на човека)’ – ‘обезсилвам’. Противоречивият образ на *връзването* (да защитава и да вреди) затруднява съвременното мислене, но лесно се тълкува на фона на митологичните представи и в контекста на езическото и християнското осмисляне на света. Той е отразен в езика чрез лесно проследима енантиосемия, наблюдавана при многобройните термини за назоваване на детайли от характерната обредност в периодите на раждане, женитба, смърт или други значими събития от човешкия живот.

1. Връзването като благотворна сила, асоциирана с живота

Осмислянето на *връзването* като добро и живот е провокирало няколко добре проявени езикови метафори в гръцкия език.

‘**Връзвам**’ – ‘пазя’. Функцията на „*връзването*“ да защитава и лекува е добре позната в народната медицина. Плиний разказва за лечението на херния с нишка от паяжина, на която *връзвали* седем или девет *възела* и я омотавали около слабините на пациента, за да прогони болестта [Елиаде, М. 1998]. Силата на „*връзването*“ да спира злото се приписва и на амулетите и различни украшения във форма на спирала, преплетени нишки и под. Римляните и старите гърци по традиция ги използвали като талисмани пазители⁶ и вярвали, че *възелът* пази живота, скрит в него, а имитативната магия, която знахарят прави чрез амулета, държи злата сила далеч. С такава защитна функция е натоварена и мартеницата на Балканите⁷. Преплетените бяла и червена (или черна в

⁶ Вж. лат. *fascinum* ‘амулет против урочасване’, което обаче означава и ‘урочасване’ – добър пример за амбивалентната същност на символа и гъвкавото й отразяване в езика [ЛБР 256].

⁷ Следа от която пазят, макар и в различна степен, всички балкански народи, вж. бълг. *мартеница*, *марта*, *мартичка*, по-рядко *китица*, *китичка* и под., диал. *мартинка*, *мартинче*, в Западна Македония *моњак* (*млњак*), което всички мъже в семейството носят на празника *Летник* за защита от мълния, рум. *mărțișor*, гр. *μάρτης* и др. [Чѐха, О. В. 2009, с. 53–54; Плотникова, А. 2009, с. 123].

древността) нишки отразяват по символичен начин преплитането (и противопоставянето) в живота на светло и тъмно, топло и студено, зима и пролет, плодородие и безплодие, живот – смърт. Всички балкански народи са запазили следи от древната ѝ функция на украшение за ръката, гърдата или шията, което защитава [вж. **Ghinoiu, I.** 2005, p. 58; **Ghinoiu, I.** 2007, pp. 233–234].

В редица обредни практики символиката на *връзването* се преплита с тази на *логоса (словото)*, с магическа сила за древното съзнание. Вярвало се е, че заклинанието като формула с тайнствено значение и силно въздействие може да промени живота на човека в определена посока, като повлияе върху психосоматичното му състояние. Характерна е за жреческите ритуали, при които посветеният изричал специални думи за измолване на благоразположението на свръхестествени сили и божества. Представата за пресичането на *словото* и *връзването* е плод до голяма степен и на житейския опит на човека, който подсказва, че земният владетел (подобно на божеството) е владетел на „връзването“ и може да направи всичко с произнасянето на една дума⁸. В религиозната картина на света образите на *словото* и *връзването* се „срещат“ по особен начин в *броеницата*. Вътрешната форма на гр. *κομπολό(γ)ι* разкрива как за религиозното съзнание *броеницата*⁹ и *връзването на думите* една с друга¹⁰ са неотделими образи – вж. етимологията на думата *κομπολό(γ)ι*, от μσν. *κομπολόγῃ* < ελλσν. *κόμπος* ‘възел’ + *λόγος* ‘слово’ (ΛΝΚ 735). Броеницата има и практическо и важно символично значение. Нейните „нива“ (наричани *земя* и *небе*) наподобяват стълба към небето. Тя пази вътрешния мир и хармонията в човешката душа.

‘Връзвам’ – ‘изграждам цялостно и здраво’. В гръцките езикови пластове се проявяват няколко когнитивни метафори, в които *връзването* е съзидателна сила, придаваща завършеност, стабилност и съвършенство на обекта. Предусещането за тази посока на семантично развитие на термина намираме

⁸ Вярата в магическата сила на словото е запечатана в лексеми като *бая*, стб. баџти, баџ (Симеонов сб., 1073) ‘лекувам чрез магия’. Устният корпус от вербалните магии с *баяне* е елемент от различни обредни практики и е част от колективната памет, предавана тайно между поколенията като скрита култура на хората, практикували тези умения; вж. още *обаяниче* ‘кръст или друг предмет от Божи гроб, които се носят на шията’ (БЕР 1, с. 38), срв. и сродните гр. *φημί* ‘говоря’, дор. *ḡāmi* ‘казвам’, лат. *farī* ‘говоря’, лат. *fāta* ‘слух, мътва’, *fātum* ‘божие предсказание’, от ие. **bhā-* [**Σταματάκος**, I. 1994, σ. 1068].

⁹ Броеницата се изработва от *връв* с топчета (платнени, стъклени, кехлибарени, дървени), а в по-старо време – от кожа с *възли*. Прототипът на кожената броеница е *вървица с възли*, кожена или парцалена плитка. чиито съединени краища означават духовното възхождение и затворен кръг, т.е. вечната молитва. Броеницата има практическо, но и важно символично значение. „Нивата“ ѝ (*земя* и *небе*) наподобяват стълба към небето.

¹⁰ Звуковете в тези думи са живот, защото освобождават от страх и гняв.

още у Папахаджи, който в сборката си от общобалкански изразни средства посочва друм. *bine legat*, арум. *g'ine ligat* и гр. *καλοδέματος* ‘вързан’ в значение ‘изграден добре, солидно’ [Papahagi, P. 1908, pp. 123–124]. Отъждествяването на *връзването* с представата за нещо изцяло и добре реализирано намираме в гръцкия устойчив израз *ήρθε κι έδεσε* букв. ‘дойде и се върза’, ‘случи се’, което се употребява за нещо, достигнало завършен и цялостен вид, или за нещо, напълно съответстващо на друг обект [Μπαμπινιώτη, Γ. 2002, у. 462].

В някои случаи със *завързване* се асоциира началото. Възможно е в основата да лежи древната представа за живота като *нишка*, по която събитията се нареждат като *възли*. Във всички примери по-долу *връзването* е започване¹¹, съграждане, а *развързването* – спиране, разваляне: вж. *συνάπτω μάχη* букв. ‘завързвам сражение’, ‘започвам сражение’¹²; *συνάπτω μια συμμαχία* букв. ‘завързвам споразумение’, ‘договарям споразумение’, в опозиция на *διαλύω μια συμμαχία* ‘развалям споразумение’ [ΛΝΚ 735]; стгр. *λύω νείκεα* (*ἔριν, ἔχθραν*) букв. ‘развързвам вражда, спор’, ‘прекратявам, слагам край на вражда, спор’, *λύω πόλεμον* букв. ‘развързвам войната’, ‘прекратявам войната’, *λύω νόμους* букв. ‘развързвам закона’, ‘отменям закона’; *λύω τιν ψῆφον* букв. ‘оттеглям камъчето’, ‘губя гласовете в народното събрание, в съда’¹³.

„Виждането“ на началото в словесното общуване като *връзване* събужда самата представа за речта – от една страна, по своята същност тя е верига от „навързани“ една с друга думи (оттам и израза *από κουβέντα σε κουβέντα*)¹⁴, от друга – чрез нея общуващите се свързват с невидими нишки един с друг. Вербализирането на идеята намираме в стгр. *συνάπτω λόγοις* (*εἰς λόγους*) *τινί* ‘встъпвам в разговор, в преговори с някого’ [Вейсман, А. Д. 1991, с. 1190], но вж. и нгр. *συνάπτω συνομιλία* ‘завързвам разговор’.

В съвременната ежедневно-битова реч всяко съгласуване за постигане на цялостност и хармонично единство се предава с глагола *δένω* ‘считавам, съгласувам’: *η μουσική έδενε πολύ σωστά με τη σκηνοθεσία του*. Многозначният глагол „покрива“ и други понятия, които са осмислени през *връзването*, напр.: за течности, които променят състоянието си (стават по-плътни заради протекъл химичен процес): *Για να δέσει η σάλτσα πρόσθεσε λίγο αλεύρι. Το σιρόπι δεν έδεσε ακόμα* [ΛΚΝ 735]; за ядене, което изисква време: *δένει το τουρσί σε 3 με 4 βδομάδες*

¹¹ Бълг. *работата тръгна, потръгна, върви* и под.

¹² Вж. и бълг. *завърза се битка: Морска битка с използване на водни струи се завърза днес близо до островите Сенкаку... (интернет)*.

¹³ Вейсман, А. Д. 1991, с. 773–774. Древногръцкият термин *ψηφός* ‘камъче’ има преносни значения ‘камъче, използвано за подаване на глас в народното събрание и в съда’ и ‘съдилище’. Според ранни източници атиняните вероятно първоначално са избирали, като поставяли камъчета в урните (вж. *ψηφόν φέρειν, ψηφον διδόναι* *τινί* ‘подавам глас в полза на някого’) [Вейсман, А. Д. 1991, с. 1361–1362].

¹⁴ Срв. бълг. *от дума на дума*.

περίπου (αποκτά ενιαία υφή και σωστή γεύση); за салца или сироп без варене: *να δέσει*; за съчетаване на предмети: *γόρασα ένα ζευγάρι δεσμάτα των παπουτσιών* [МЛОЕГ 1814], *δένουν το διαμάντι στο χρυσό δαχτυλίδι* и др.

В полето на емоциите психическата устойчивост се отдава на вързан в сърцето *възел*, който пази неговата цялост и сила: *Дένω κόμπο την καρδιά-μου* букв. ‘вързвам възел в сърцето си’, ‘понасям психическа болка, някакво силно чувство (напр. мъка), което търпя, без да го показвам’ [АН 173].

‘Вързвам (се)’ – ‘привързвам (се), създавам близки отношения с някого’. Към символиката на *вързването* отвежда и образността на редица думи и колокации, назоваващи близък контакт между хора, както и чувството на силна привързаност към определен обект: стгр. *σύντεσμος* ‘съюз, дружество’, ‘връзка’, *συνδέω φίλους* ‘създавам приятели, приятелство’ [Вейсман, А. Д. 1991, с. 1192], *συνάπτω συμβόλαιο (σύμβαση)* ‘склучвам договор, постигам съглашение; договарям се’ [Henry G., Liddell, R. S. 2007, р. 1033]. И в съвременния език е обичайна употребата на *δένω* (с прич. форма *δεμένος*), *συνδέω* и *συνάπτω* при изразяване на идеята за близост: *Та αδέρφια είναι πολύ δεμένα μεταξύ τους. Τους δίνει μεγάλη αγάπη. Μετά το θάνατο των γονιών μου τίποτα δε με δίνει πια με τον τόπο.* Сплотеното семейство е *δεμένη οικογένεια*, началото на приятелство или други по-близки отношения са определени като завързване: *συνάπτω γνωριμία* ‘завързвам познанство’, *συνάπτω φιλία* ‘завързвам приятелство’, *συνάπτω σχέσεις* ‘завързвам връзки’, ‘създавам приятелство’ [АКН 735]¹⁵ и др.

Ритуалният акт, който събира младите в брачна двойка, в гръцкия езиков модел на света също е сравнен с *вързване, свързване*: стгр. *συνάπτω γάμον (κῆδος)* букв. ‘вързвам брак’, ‘склучвам брак’ [Вейсман, А. Д. 1991, с. 1190], нгр. *η σύναψη του γάμου* ‘склучване на брак’, в опозиция с *η λύση (η διάλυση) του γάμου* букв. ‘развързване на брака’, ‘разваляне на брака’¹⁶. Основателно е допускането, че метафората в основата на тези думи и изрази има архетип, отвеждащ към образа на „вързващо“ божество като *Бендида*, която предопределя житейския път и пази брачните връзки, или богинята на плодородието в природата и брачното щастие *Артемид* (асоциирана с *Бендида*), а може би *Хера*, която пази светостта и ненарушаването на брачните връзки.

‘Вързвам’ – ‘помня’. Общата идея за *вързването* като запаметяване носи семантиката на основния глагол *δένω* ‘не забравям, пазя в паметта си’ [АН 74].

¹⁵ Обичайно и за други езици, срв. бълг. *об-вързан* съм с някого, *свързвам ги* толкова много неща, *при-вързан* съм към нещо и др.; рум. *a lega prietenie* (нар. *prieteşug*), *a se lega prietenii* сприятелявам се’, *a lega cunoştinţă* (остр. *cunoştinţe*) ‘запознавам се’, нар. *a (se) lega fraie (fărtăie) (de cruce)* ‘побратимяваме се’ англ. *tie up, to get tied* разг. ‘сближавам се, привързвам се’, ‘свързвам се, обединявам се’ (with). *tied up with s.o./s.th.* ‘изцяло зает, ангажиран, погълнат от някого или нещо’ [АБР 398] и др.

¹⁶ Срв. бълг. *свързани са от голяма любов, свързвам в брачен съюз*, англ. *to tie* ‘свързвам, съединявам в брак’, *to get tied* разг. ‘оженвам се, вързвам се’ [АБР 398].

Δένω участва в състава на няколко изрази, които конкретизират образа чрез компонентния си състав: *δένω κάτι κόμπο στο μυαλό-μου* букв. ‘връзвам нещо (на) възел в ума си’ ‘запечатвам нещо в ума си, за да не го забравя’, *δένω κάτι κόμπο* букв. ‘връзвам нещо (на) възел’, ‘задържам нещо в паметта си, вярвам, че нещо ще стане’. Появата на това актуално значение се обяснява с обичая на гърците да връзват възел на видно място (често на кърпата), за да помнят, вж. *δέσε κόμπο στο μαντήλι σου (για να το θυμηθείς)* букв. ‘вържи си възел на кърпата (за да не го забравиш)’ [ΛΝ 172, 243]. В този ред могат да бъдат поставени и друга група единици, при които се появява особена вариация на образа и изместване на семантиката – като „връзано“ (= запомнено), но в тънка кърпа, е разтълкувано лесно даденото и неизпълнено обещание: *δένω* κт. *σε ψιλό μαντίλι* букв. ‘връзвам нещо в тънка кърпа’, ‘взимам нечие обещание на сериозно, очаквам да се реализира’ (образът на тънката кърпа очевидно провокира семата ‘несигурност’): *μια κουβέντα είπαμε κι αυτός την έδεσε σε ψιλό μαντίλι*, вж. и *τό ‘δεσε σε ψιλό μαντήλι*¹⁷ букв. ‘върза го в тънка кърпа’, ‘повярва на лъжливо обещание’ [Δημητράκος, Δ. 1875–1966, σ. 1813], *το έδεσε κόμπο* ‘взех на сериозно, приех нещо за истина’ [ΛΚΝ 341]. *δένω κάτι κόμπο* букв. ‘връзвам нещо (на) възел’, ‘определям нещо, което ми е дадено просто като обещание, като сигурно’ [ΛΚΝ 735], тъждествен на *κομποδένω* (*κόμβος* ‘възел’+ *δένω* ‘връзвам’). С. Скартцис регистрира изрази *το ‘δέσε κόμπο πως θα...* с две противоположни значения: ирон. ‘записа си на ума нещо като сигурно и го очаква’, ‘записа си на ума нещо, което ще се случи, сигурно е’ [Σκάρτσης, Σ. 1998, σ. 36].

В някои библейски изрази като знак за напомняне се появява връзването на конец на ръката, вж. гр. *ἀφάψετε αὐτὰ εἰς σημεῖον ἐπὶ τῆς χειρὸς ὑμῶν*, с преводен старобългарски еквивалент *и да възложитѣ въ знамѣніѣ на рѣцѣ вашѣ* (ОБ)¹⁸. Връзването на конец на ръката е имитативно действие, което отразява вярата,

¹⁷ Появата на образа на кърпа, в която се връзва нещо, е много интересен и разпространен в балканския ареал феномен. Във времето на Византия *απο-κόμβιον*¹⁹, *επι-κόμβιον* или *επι-κόμβια* наричали монетите, завити във *везана със златна сърма кърпичка* (*χρυσοποίκιλτο μαντίλι*), които били раздавани на гражданите от императора или църквата по време на церемонията по коронясване, божествените мистерии, състезания и други значими събития [Χαμαλάκη, Φ., 2010, σ. 35]. Вероятно този ритуал е с общ първоизточник с масовата битова практика сред балканските народи парите (нещо много ценно) да се държат в кърпичка, завързана с възел и носена обикновено в скрит джоб, далеч от хорски очи. Образността на *κομποδέμα* (*κόμπος* ‘възел’ + *δέμα* ‘възоп, пакет’) ‘пари, които някой спестява, обикн. с труд и жертви и които държи скрити от другите’ и ‘кесия’, която е тематично свързана с *αποκόμβιον*, *επικόμβιον* или *επικόμβια*, е послужила по-късно за метонимично представяне и на понятието ‘богат’ вж.: *Κατάφερε και έκανε καλό κομποδέμα. Έχει γερό κομποδέμα* ‘богат е’ [ΛΚΝ 735].

¹⁸ Срв. и Н. Геров, който описва обичая на българите да връзват на пръста си конец или на кърпата възел за нещо важно [НГ 159].

че с възела мисълта може да се задържи. Според В. Вътв [Вътв, В. 2002] основателно е предположението, че във фразеологичната образност се преплитат два мотива – следи от древния обичай личният печат да се носи завързан към ръката; остатъци от архетипния модел да се връзва на ръката знак (червен конец¹⁹), за да се напомни за нещо важно. Тъй като съзнанието следва „изплетената“ асоциативна мрежа, може да се предположи, че *нишката*, която „помни“, е скрита препратка към мита за Ариадна, чийто *конец* „запомня“ пътя през Лабиринта и води героя. И. Маразов [Маразов, И. 2010, с. 45] отбелязва, че в старите общества представата за *истината* е свързана с *паметта*, т.е. *незабравата* на пътя към *знанието*.

‘Връзвам’ – ‘раждам’. С архетипа може да бъде обяснен и известният във всички балкански езици семантичен преход ‘връзвам’ – ‘давам плод’, добре представена и в гръцкия, когато се говори за плодове или житни култури, вж. напр. *Δεν έδεσαν ακόμα τα στάχυα. Τα παυρικά δεν έδεσαν ακόμη, Έδεσαν τα κριθάρια, Το σιτάρι έδεσε* и др.²⁰ Колокации от този тип отразяват вярата, че плодородието може да се „привърже“ с магически възел към растенията. Такава „връзваща“ сила се приписвала на тракийско-фригийската Кибела, Артемида–Бендида и други божества, които дарявали природата с богата родитба, а света – с вечност. В това е и смисълът на живия в различна степен у отделните балкански народи обичай мартеницата да се връзва на разцъфнало плодно дърво.

2. Връзването като зловредно действие, гравитиращо около смъртта

Осмислянето на връзването като зло, което води до състояние, близко до смъртта, е възплътено в няколко езикови метафори в разговорния гръцки език.

‘Връзвам’ – ‘отнемам силите, причинявам безсилие’. Ритуалното връзване е тъждествено на подчинение, покорство и отдаденост пред волята на божеството или властващия земен господар²¹. Обратно, развързването символизира освобождение от нечия власт, отваряне на хоризонт за действие пред някого: вж. *λύση* ‘развързване, отвързване, разрешение, развързка, изход (за съдебни дела), разглюбяване, скъсване’, *λύω* ‘развързвам, разпускам; освобождавам’, *λελύσθαι από τινος* ‘свободен, независим съм от някого’ [Вейсман, А. Д. 1991, с. 773–774]; *η λύση του προβλήματος* ‘разрешаване на проблема’, *η λύση της άσκησης (αξίωσης)* ‘отменяне на упражнението’ [ΛΚΝ 806].

¹⁹ Символиката на *нишката* и на *червения цвят* се среща и допълва в по-късен период.

²⁰ Но срв. бълг. *Тая ябълка вече трета година не връзва никакъв плод. Доматите имаха силен цъфтеж, но не вързаха плод*, срв. с рум. *Nu toate florile care înfloreasc leagă* и alb. *Sa Iule çelin, tē gjitha nuk lidhen*, регистрирани от Г. Брънкуш [Brâncuș, G. 1999, p. 104].

²¹ Според Страбон, Тацит, Плутарх ритуалното *връзване* или *оковаване* е обичайно за германските, трако-фригийските и кавказките земи.

Новогръцкият израз *λύνει και δένει*²² букв. ‘развързва и връзва’, ‘у него е властта’ има свой по-стар еквивалент *δέσμειν και λύνειν* [Νατσούλη, Т. 2010, σ. 159]. Според Т. Натсули става дума за фрагмент от диалога между апостол Петър и Христос, в който се казва, че „... каквото вържеш на земята, ще бъде вързано на небесата, а каквото развържеш на земята, ще бъде развързано на небесата“ (Ο εὐάν δήσης ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένος ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ ὁ εὐάν λύσης ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς (Ματθ. 16:19) [вж. **Ιορδανίδου, Α.** 2008, σ. 53, където има препратка към същия библейски текст]. Пасажът е препратка към „връзващата“ (съграждаща и съхраняваща) сила на християнската религия и църква. В контекста на християнската доктрина *ὁ δέσμιος* се нарича осъденият на вечни мъки грешник, срв. и стб. *сѣвъзъиѣ* в същото значение.

Гръцката етнология проучва с особено внимание т.нар. *κατάδεσμοι* ‘магически възли’, причиняващи смущения, вреда, омагьосване за привличане и очароване и други въздействия против волята на човека [Κουκουλές, Φ. 1926; Λουκάτος, Δ. 1992], вж. още стгр. *καταδέω* ‘връзвам здраво’, прен. ‘свързвам с магическа омая, като правя възел’ [Вейсман, А. Д. 1991, с. 667], както и живите още синтагми *κάνω μάγια, δένω μάγια, δένω κт. με μάγια, το δέσιμο με μαγεία, λύνω τα μάγια μαγικοί δεσμοί* и др. [ΛΚΝ 735]. Вярата казва, че възелът „завързва“ жизнените сили на душата, а „развързването“ ѝ носи освобождение, вж. *λύω μελεδήματα θυμού* букв. ‘развързвам грижата на духа’ („*ύπνος ...λύων μελεδήματα θυμού*“ [Омир, *Илиада*]; *λύω (τὸ τέλος) βίου* букв. ‘развързвам (края на) живота’, ‘умирам’ [ADE]. Материални следи от стари мито-ритуални практики в древна Гърция и в колониите, които са свързани с тази представа, са намерените оловни плочки (стгр. *κατάδεσμοι*, лат. *defixiones*). Дребните надписи по тях са кратки магически текстове, заклинания, проклетия и под., чиято цел била да навредят или да осигурят успех в конкурс или съдебен спор, да привлекат любовта на любимия и др. Тези текстове били поставяни в гробове на починали от преждевременна или насилствена смърт, за да призват богове или други сили от подземния свят, добри или лоши демони (*δαίμονες*), които са свързани с душата на покойника и ще изпълнят желанието на този, който ги пише²³.

²² С аналог в български *коли и беси*.

²³ Оловна плочка от IV в.пр.н.е. е намерена през 1986 г. в Пела, в гроб от изоставено гробище. На нея е гравирани надпис, публикуван от Е. Вугирас като оригинален текст, придружен от свободен превод на новогръцки [Βουτυράς, Ε. 1992, σ. 44–45]. Става дума за заклинание за любовна магия, направена от жена, която „връзва“ официалния брак на друга жена с нейния любим. Любопитен детайл е *навиването* на тънката пластина на *спирала* и *пробождането* ѝ с гвоздей, което е допълнителен символен акт за скрепване, засилване на магическата сила на *връзването*. Смесов център в старогръцкия текст е глаголът *καταγράφω*, който на езика на магията е синоним на *δένω με μάγια γραμμένα* ‘връзвам с написана магия’. Заклинанието е отправено към

„Връзваща“ сила се приписвала и на персонафицираните в древното съзнание емоции. Ф. Миклошич е документирал пример от Пандектите на Антиох (XI в.), в който сладта „връзва“ човека: *πρὸς ἡδονὴν τῶν παρακειμένων δεσμοῦσα* – **Къ** сласти прѣдлѣжаштии вѣжа [Miklosich, F. 1865, p. 503].

Проекция на връзването като подчиняване и контролиране се открива и на битово ниво. Д. Димитракос регистрира *δέσις* в по-нови разговорни значения ‘преграждение на реката’ и ‘мястото, където водата се отвежда по канали за задвижване на мелници, изкуствено напояване на обработваеми площи чрез система от канали’ [Λημητράκος, Λ. 1875–1966, σ. 1814], т.е. „хващане“ на водата и промяна на естествения ѝ ход²⁴.

‘Връзвам’ – ‘създавам затруднение’. Гръцкото съзнание е категоризирало чрез *възела* всяка ситуация на затруднение, свързана с нарушена хармония в човека и в окръжаващия го свят. Това не е необичайно, защото ритуалните практики на различни народи, описани от Дж. Фрейзър, отразяват вярата, че *възелът* „затваря“ пътя на живота и променя съдбата [Фрѐзер, Дж. 2001, с. 326]. Тази представа е проявена ясно в старогръцките текстове, вж. *δέω τινά κελεύθου* букв. ‘връзвам пътя на някого’, ‘спирам някого от път, преча му, затруднявам го’ [Вейсман, А. Д. 1991, с. 296], *καταδέω νόστος τινός* букв. ‘връзвам тръгването, пътуването на някого’, ‘задържам завръщането у дома, изобщо – пътуването на някого’ [Вейсман, А. Д. 1991, с. 668]²⁵. Думите *κόμπος*, *κουπί* ‘възел’ са развили и преносното значение ‘затруднение, проблем’, затова в трудна или сложна ситуация гърците казват: *Εδώ εἶναι ο κόμπος! Εδώ (αυτό) εἶναι το κουπί!* ‘тук (това) е трудното, проблемът’ [ΛΝ 172, ΛΚΝ 735]. Показателен е идиомът *гордиев възел*²⁶, употребяван за сложен проблем, който може да се разреши само с драстично действие като *разсичането*. Подобно на *развъзването* за старото съзнание то е като освобождение от злата сила и придо-

демоните и Макрон (вероятно покойника, в чийто гроб е намерена плочката – стгр. *παρκατίθεμαι Μάκρωνι καὶ [τοῖς] δαίμοσι*, нгр. *αποθέτω τα μάγια στον Μακρόνα και στους δαίμονες*), които са умолявани да променят хода на събитията така, че тя да се омъжи за своя любим и той никога да не се ожени за друга жена, освен ако тя някога не изрови, развие и прочете тези думи. Думата *δαίμονες* е употребена в старото значение – свръхестествени сили от долния свят (в архаичността и добри, и лоши), които са свързани с душата на починал от преждевременна или насилствена смърт човек.

²⁴ Срв. бълг. *хващам водата* ‘отвеждам водата’.

²⁵ Метафоричният модел, който ни кара да „виждаме“ като възел всяко затруднение, забавяне и под. по пътя като пътното кръстовище, срв. *κόμπος κυκλοφορίας* ‘пътен възел’.

²⁶ Според легендата фригийците, като се съобразявали с предсказанието на оракула, провъзгласили за цар селянина Гордий, който бил първият човек, срещнат на пътя с каруца. Цар Гордий поставил в храма на Зевс каруцата, като завързал ярема с необикновен възел. Според предсказанието владетел на цяла Азия ще стане човек, който успее да развърже този възел.

биване на власт над собствената съдба или над света, вж. съвременните колокации *λύσω τα προβλήματα* букв. ‘развързвам проблемите’, *λύνω σταυρόλεξο* ‘решавам кръстословица’, устойчивата фраза *ο κόμπος φτάνει στο χτένι* ‘възлеът стигна до гребена’ (често в аорист), употребявана за безизходно положение, което се е развивало постепенно и е достигнало до кулминацията си, но не се предприема никакво радикално действие за разрешаването му [AN 172].

‘Вързан’ – ‘в състояние на физическа немощ’. Много силно присъствие в балканския ареал има употребата на думите за ‘вързан’ с преносното значение ‘недъгав’. То е породено от представата, че магическото „вързване“ е способно да причини болест, безплодие, спиране на живителните сили в човешкото тяло и непълноценно съществуване. Значението е отбелязано за първи път като балканска изосемия в обобщаващия труд по балканско езикознание на Кр. Сандфелд [Sandfeld, K. 1930, p. 39]. Ако се фокусираме върху гръцката картина на света, много ценни изводи могат да бъдат извлечени от преводната литература в средновековния период, в която ясно личи лекотата, с която в гръцкия и българския се предава представата за магическото „вързване“, предизвикващо безсилие, немощ на някоя част от човешкото тяло. Не може да не бъде забелязан фактът, че в двата езика (и в целия балкански ареал) противопоставянето между *вързан* и *развързан* е концептуално преплетено с други две важни опозиции в концептуалния модел на света, каквито са *външен – вътрешен* и *отворен – затворен*. Те се проявяват като три варианта на противопоставяне от по-висок ред, *живот – смърт* и *добро – зло* [Шевалие, Ж., Геербрант, А. 2000, с. 186, Цивьян, Т. 2009, с. 116], вж. напр.: *χαλινώω τὸ στόμα μου* букв. ‘надявам юзда на устата си, обуздавам устата си’, ‘затварям си устата, замлъквам’ – стб. **о̀вѣзати о̀уста своѧ** (С 386.3); гр. *ἀνοίγω τὸν εἴλιγα τῆς ἀκοῆς* – стб. **отвѣрзати слоуχъ** ‘връщам слуха на някого (С 399.5); гр. *ἀνοίγω τὸ στόμα* букв. ‘отварям устата’ – стб. **отвѣрзати о̀уста** ‘отвързвам уста’, ‘говоря, мога да говоря’ (СП 37.14); гр. *ἀνοίγω [τούς] ὀφθαλμούς, διανοίγω τοὺς ὀφθαλμούς, ἀνοίγω ὄμμα, ἀναβλέπω, ἀνοίγω τὰ ὄτα* букв. ‘отварям очи’ – стб. **отвѣрѣсти очи** ‘отвързвам очи’, ‘проглеждам’; *καταδέω ὀφθαλμούς* ‘вързвам очите’ [Вейсман, А. Д. 1991, с. 668], но поет. *λύω βλεφάρων ἔδραν* букв. ‘развързвам очите’, ‘събуждам се’ (ADE); *πρὸς ἠδονὴν τῶν παρακειμένων δεσμοῦσα*. – стб. **Къ сласти прѣдѣлѣжаштни вѣжа**. [Панд. Ант. XI в., Miklosich, F. 1865, p. 503]; *δεσμός της αμαρτίας* ‘вързките на греха’ [ADE] и др. Така в повечето от синтагмите със соматизъм е употребен гръцкият глагол *νοίγω*, докато в старобългарския превод (най-често в Супрасълския сборник) стои съответник със семантика ‘вързвам’ или ‘развързвам’ (**о̀вѣзати**, **отвѣрзати** и др.)

В картината на света на балканския човек периодът около раждането е особено опасен заради страха от тайно *вързани* *възли* по дрехите на родилката и мъжа ѝ и лошите последствия за брака и продължаването на рода. Също както *опасването* на пояса, *прехвърлянето* на крак върху крак, *скръстването*

на ръце в близост до родилката, *сплитането на коси* и др. те могат да „затворят“ родилката, да затруднят раждането и укрепването ѝ и да попречат на развитието на детето²⁷. Следи от архаичната представа за съдбовната предопределеност на човешката съдба от подобни магически актове лежат като периферни семи в семантиката на много разговорни соматични фразеологизми и днес: *δένω* се кл. *τα χέρια* букв. ‘вързвам ръцете на някого’, ‘преча на някого да действа, създавам му препятствие’ [ΑΝ 429], но *λύνω τα χέρια* букв. ‘развързвам ръцете’, ‘освобождавам от ограничение, давам свобода, възможност да действа, както иска’; *δένω* кл. *χειροπόδαρα* букв. ‘вързвам някого така, че да не може да действа или да се движи свободно’, ‘ограничавам, отнемам свободата, възможността за свободно действие и решение’; *δεμένος χειροπόδαρα* букв. ‘вързан в ръцете и краката’, ‘ограничен, без възможност за свободно действие и решение’, *έχω τα χέρια μου δεμένα* букв. ‘имам ръцете си вързани’, ‘не мога да се намесвам, да помогна заради някои ангажименти’; *δένεται η γλώσσα* кл. ‘затруднява се да каже това, което мисли, заради страх, безпокойство за евентуален неуспех’ [ΑΚΝ 735]²⁸ и др. Представата, че физическото безсилие на нашето тяло или дух да направи нещо се дължи на възпираща го външна сила, е на дълбоко подсъзнателно ниво. Осмислянето на безсилието с *вързване* присъства и се възпроизвежда в разговорната реч и в художествени текстове чрез редица интересни синтагми, понякога нерегистрирани в гръцките речници, вж. само: *Δε γνωρίζεις ότι το μυαλό σου είναι δεμένο με το δικό του, ούτε κι εκείνος* („Σκοτεινή ηρωίδα“, превод Ισιδώρα Γενούζου); *Ο φόβος τον κρατούσε σταθερά δεμένο με τη σκέψη, με το παρελθόν, με τον χρόνο, με τον εαυτό του διαχωρισμένο από το σύμπαν*. (Α. Αναστασιάδης). В тези изрази представата за *вързването* се е разпростряла и над ума и мислите на човека.

Появата на лексемата *λύνω* в колокацията *γούνατ' έλυσεν* букв. ‘развързал (ослабил) коленете’, ‘убил’ [Вейсман, А. Д. 1991, с. 773–774]²⁹ привлича в съзнанието и символиката на коляното. Коляното е главното място на телесната и духовната сила, символ на жизнеността и на авторитета на човека в общността. Плиний Стари отбелязва религиозния характер на коленете като символ на могъщество. Оттук идва и асоциирането на образа на *превитото коляно, падането на колене* и под. с акта на подчиняване, телесна и духовна слабост. На този културен фон *развързването на коляното* е метафора за изразяване на

²⁷ Вж. данните за балканския ареал и за различни култури от Западна Африка, Европа, Индонезия и др. у Фрэзер, Дж. Дж. 2001; Шевалие, Ж., Геербрант, А. 2000, с. 186 и следв.; Бидерман, Х. 2003, с. 65–67.

²⁸ Срв. румънския паралел *a lega* (pe cineva) *de mîni 'i de picioare* ‘преча или отнемам възможността на някого да действа свободно, ограничавам го в действията му’ (DFRB 390).

²⁹ γόνυ ‘коляно’, род.п. γόνατος, йон. епич. γούνατος [Вейсман, А. Д. 1991, с. 276.]

идеята за лишаване от мощ, равно на физическа смърт за война [Шевалие, Ж., Геербрант, А. 2000, с. 500]. От друга страна, глаголите *δεσμεύω*, *δέω*, *δεσιέω*, *καταδεσιέω* и др. се появяват в старогръцките текстове с погребална конотация. В контекста на погребалната обредност *връзването* се осмисля като предаване на смъртта, разделянето от всичко на този свят и подготвяне на прехода към отвъдното. Стгр. *δεσμεύω*, *δέω*, *δεσιέω*, *καταδεσιέω* са преведени в старобългарските текстове със **свързати свърътъж** букв. ‘връзвам чрез смъртта’, ‘предам на смъртта, осъждам на смърт’, но и *λύσις θανάθου* букв. ‘развързване от смъртта’, ‘избавление от смъртта’ [Вейсман, А. Д. 1991, с. 772–774].

‘Връзвам’ – ‘предизвиквам стерилитет’. И. Маразов отбелязва, че макар „връзването“ у индоевропейците да е действие, което в голяма степен характеризира войнските герои, в митологична и фолклорна перспектива то приема и чисто сексуални измерения. В античната обредност били връзвани обикновено статуи на жени (Хера, Афродита, Артемида, Елена), за да се означава по този начин тяхната временна сексуална въздържаност, противопоставена на поведението на „развързаната“ жена (срв. бълг. *разпасана*, *разпусната*). Ако мъжът е „връзан“, това означава, че той не може да се справи със сексуалните или с военните си функции (затова именно военните божества са и „връзвачи“, и „връзвани“). И. Маразов привлича мита за Ликург, който искал да насили Амброзия, но тя се превърнала в лоза, обвила го с ластарите си и го задушила. Така че актът на „връзването“ на Ликург от вакханката според автора несъмнено е натоварен със смисъла на „сексуален инвектив“, семантично тъждествен на „настъпването по крака“ в сватбения ритуал. И двете действия означават обидно за мъжа воин подчиняване на жената, парализа на неговата мъжественост (като престава да бъде мъж, той престава да е и воин) [Маразов, И. 2002, с. 43].

Съдържателният план на *δέσμιον* (*v*) носи следа от вярата, че с връзване на възел по дрехата на някого от двамата младоженци може да им бъде сторена злина – вж. употребата в значение ‘магически възел, който се връзва, за да причини затруднение в половия контакт на младоженците’ [Δημητρίκος, Δ. 1875–1966, у. 1814]. Представата, макар и в профаниран вид, остава жива доскоро в традиционната гръцка сватба. В Кападокия, ако някой искал да попречи на младите да имат успешен брак и потомство, извършвал специален ритуал – *връзвал* възел на кърпа или парче от въже, или *затварял* джобно ножче и изричал заклинание. Младоженката обаче била подготвена за такъв случай, държала в джоба си *отворено* ножче, за да не се хване магията [Καραντωνίου, Π. 2016, σ. 90].

‘Връзвам’ – ‘права зависим, подчинявам’. В старогръцкия език семантиката на *δεσμός* „покрива“ всичко (връзка, окови, вериги и под.), което може да свърже, стегне, отнема възможността на нещо да се движи и така – да подчини и покори. По преносно значение думата се е употребява и в значение

на ‘затвор’, вж. още стгр. *δέσμιος* ‘свързан, скован; свързващ, сковаващ’ [Вейсман, А. Д. 1991, с. 294], което в новогръцки след субстантивация (*ὁ δέσμιος*) назовава ‘затворник, който е окован, затворен в тъмница’ [ΛΚΝ 735].

Присъствието на архетип можем да доловим и по линията на духовно обвързване и етична или правна зависимост, видима в съдържанието на различни лексеми и синтагми. Етиката е свързана с ценностната система в дадената култура и установените сред народа правила за това как трябва да се живее. Етичните норми налагат зависимост на личността от наложената морална рамка, затова не е необичайна появата на лексемата *δεμένος* ‘който е задължен, зависим’ [ΛΝ 74], израза *δεσμεύομαι ηθικά* ‘обвързвам се етично’³⁰ и др. Последователността на съзнанието при вербализиране на представите е проявена в това, че обратният процес (снемане на зависимостта) е назван с антонима на *δεσμός*: *λύσις* ‘развързване’, ‘разрешение, освобождение, избавление от някого или нещо; разтрогване’, *λύσις ἀπό τῶν δεσμῶν*, *λύσις τῶν δεσμῶν* ‘развързване от връзките’, ‘освобождение’. Всяко отпадане на ограничението, което налагат моралните норми, сменя задръжките на личността и води до отваряне на пътя на обратните сили, вж. още *λύσις τῆς βλασφημίας* ‘развързване на злословието’, ‘освобождаване на злословието’, в Новия завет *λύσις* ‘богохулство’ [Вейсман, А. Д. 1991, с. 772–774]. В други употреби *λύσις* означава ‘избавление’: *λύσις μόχθων* ‘развързване на страданието, нещастие’, ‘избавяне от страданието, нещастие’ [Вейсман, А. Д. 1991, с. 772–774].

Връзването с думи е базирано на разбирането на всеки човек за света и за изграденото на тази основа отношение към другите хора. Още стгр. *δεω* ‘вързвам, привързвам’ има преносна употреба като ‘вързвам с думи, с обещание и под.’, вж. колокацията *πῶς ἂν ἐγώ σε δέοιμι* ‘как мога да те вържа, т.е. да те застава да спазиш обещанието си’ [Вейсман, А. Д. 1991, с. 295]; нгр. *Тон ἐδέσσαν με ὀρκο* ‘вързаха го с клетва’, вж. и значението ‘който е зависим от клетва или обещание нещо да стане’ на лексемата *δεμένος* [ΛΝ 74]. И в синтагматиката на стгр. *συνάπτω* ‘свързвам, съединявам’ се появява същата идея, вж. *συνάπτω Ἐρκους* ‘вързвам с клетва’ [Вейсман, А. Д. 1991, с. 1190]. Обратно, развързването е отпадане на зависимостта от клетвата – *λύω ὄρκους* букв. ‘развързвам клетва’, ‘нарушавам клетва’.

В рамките на правните отношения, които са вид обществени отношения, се постига друг вид зависимост, за метафоричното изразяване на която отново е използван образът на „вързването“ чрез правни норми. На тази основа се формулират субективните права и юридическите задълженията на участниците в правните отношения и последиците от тях. Идеята за правна зависимост

³⁰ Употребата е характерна и за другите балкански езици, вж. бълг. *вързвам се, вързан съм* и под. ‘дълго време съм зает с нещо’: *Вързах се да гледам децата целия ден. Вързала ме беше една работа, затова не дойдох.*; *вързвам* остар. ‘забранявам някому нещо’: *Духовникът ме е вързал.* [Геров, Н. 1, с. 159].

носят стандартните изрази *ο νόμος μάς δεσμεύει* ‘законът ни връзва’, *νομικά δεσμευτική πράξη* ‘правно обвързващ акт’, *δεσμευτική απόφαση* ‘обвързващо решение’, *νομικά δεσμευτικό πλαίσιο* ‘правно обвързваща рамка’, *δεσμευτική συμφωνία* ‘обвързващо споразумение’ и др., срв. и изразите *Τον έδεσαν με συμβόλαιο. Τον έβαλαν να υπογράψει και τώρα τον έχουν δεμένο* [ΛΚΝ 735].

Направеният анализ налага следното заключение.

В съвременния гръцки модел на света живеят здраво вградени фрагменти от древни митологични представи. Как протича този процес от когнитивно и културно-семиотично гледище? Какво се случва със семантиката на думите символи в различните времеви срезове? Как се проявяват в езика символната многозначност и амбивалентност? Това са актуални въпроси за етнолингвистиката, които намират решението си само на фона на изводите, направени от културологията, семиотиката, етнологията и други съпричастни към проблематиката научни области.

Особено предизвикателство за изследването стават онези семи в *сигнификативния компонент* на езиковия знак, които придават „символна аура“ на думата. Те отвеждат до *културни стереотипи* и *архетипни представи*, видими в парадигматиката и синтагматиката на знаците. Особено интересни и трудни за анализа са *архетипните семи*, които някога са били ядро на древната представа, но с времето са изтласкани в периферията на семантичната структура [вж. повече у Шелестюк, Е. 2003, с. 32–45].

В когнитивен план в семантиката на всяка единица се появява особено съ-значение (*конотация*), родено от духовната среда в гръцкия лингвокултурен колектив. То „ръководи“ съзнанието при интерпретирането на думите, внася етнокултурно звучене в езика. И все пак се налага усещането, че проявените в гръцкия език семантични преходи в голямата си част са общобалкански, вж. само асоциирането с връзване на представата за раждане на плод, за цялостно и здраво изграждане, за социалните връзки, за усещането за сигурност или зависимост и др. По този начин анализиранияте факти могат да бъдат осмислени като още един аргумент, доказващ наличието на балкански начин на мислене и оценка на окръжаващия свят.

ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES

Извори

Омир, Илиада – Омир. Илиада. Митове, легенди, епос. (Превод Александър Милев, Блага Димитрова). София: Народна култура, 1969. [Omir. Iliada. Mitove, legendi, epos. (Prevod Aleksandar Milev, Blaga Dimitrova). Sofia: Narodna kultura, 1969.]

Омир, Одисея – Омир. Одисея. (Превод Георги Батаклиев). София: Народна култура, 1981. [Omir. Odiseya. (Prevod Georgi Batakliiev). Sofia: Narodna kultura, 1981.]

Плутарх, Сравнительные жизнеописания... – Плутарх. Сравнительные жизнеописания в двух томах. (Издание II, испр. и доп.). Т. I. (Перевод С. П. Маркиша, С. С. Аверинцева), Москва: Наука, 1994. [Plutarh. Sravnitelynaye zhizneopisaniya v dvuh tomah. (Izdanie II, ispr. i dop.). T. I. (Perevod S. P. Markisha, S. S. Averintseva), Moskva: Nauka, 1994].

Публикации

Бидерман, Х. 2003 – Ханс Бидерман. Речник на символите. София: Рива, 2003. [Hans Biderman. Rechnik na simvolite. Sofia: Riva, 2003.]

Вейсман, А. Д. 1991 – Александр Вейсман. Греческо-русский словарь. С. Петербург–Москва: Синодальная типография, 1991. [Aleksandr Veysman. Grechesko-russkiy slovary. S. Peterburg – Moskva: Sinodalnaya tipografiya, 1991.]

Вътов, В. 2002 – Върбан Вътов. Библията в езика ни. Велико Търново: Слово, 2002. [Varban Vatov. Bibliyata v ezika ni. Veliko Tarnovo: Slovo, 2002.]

Елиаде, М. 1998 – Мирча Елиаде. Образи и символи (1). Размисли върху магическо-религиозната символика. (Превод от френски Лиляна Цанева). София: Прозорец, 1998. [Mircha Eliade. Obrazi i simvoli (1). Razmisli varhu magichesko-religioznata simbolika. (Prevod ot frenski Lilyana Tsaneva). Sofia: Prozorets, 1998.]

Кун, Н. 1969 – Николай Кун. Старогръцки легенди и митове. София: Наука и изкуство, 1969. [Nikolay Kun. Starogratski legendi i mitove. Sofia: Nauka i izkustvo, 1969.]

Маразов, И. 2010 – Иван Маразов. Лабиринтът като инициационен път. – Миф 15. Юбилейно издание за 15-годишнината от създаването на Департамент „История на културата“ на НБУ. София: Издателство на НБУ, 2010, 5–58. [Ivan Marazov. Labirintat kao initsiatsionen pat. – Mif 15. Yubileyno izdanie za 15-godishninata ot sazdavaneto na Departament „Istoriya na kulturata“ na NBU. Sofia: Izdatelstvo na NBU, 2010, 5–58.]

Маразов, И. 2002 – Иван Маразов. Визуалните знаци на ритуалната обсебеност. – ИНМБ, Археологически музей – Бургас, 2002, 4, 31–50. [Ivan Marazov. Vizualnite znatsi na ritualnata obstsennost. – INMB, Arheologicheski muzey – Burgas, 2002, 4, 31–50.]

Маразов, И. 2018 – Иван Маразов. Царска идеология и изкуство у траките, 2018. – https://www.thracefoundation.org/wp-content/uploads/2018/03/Marazov_Tzarska_ideologia_BG.pdf (достъпен: 20 август 2018). [Ivan Marazov. Tsarska ideologiya i izkustvo u trakite, 2018.]

Плотникова, А. А. 2009 – Анна Плотникова. Мартовские сюжеты в полевых исследованиях под Бузэу, Румыния. – Мартеница. Mărtișor. Mărt'ç Verore. Материалы круглого стола 25 марта 2008 г. Москва: Институт славяноведения РАН, 2009, 118–138. [Anna Plotnikova. Martovskie suzhetay v polevayh issledovaniyah pod Buzeu, Rumayniya. – Martenitsa. Mărtișor. Mărt'ç Verore. Materialay kruglogo stola 25 marta 2008 g. Moskva: Institut slavyanovedeniya RAN, 2009, 118–138.]

Фрээр, Дж. Дж. 2001 – Джеймс Джордж Фрээр. Золотая ветвь. Исследование магии и религии. Том 1. Москва: Терра Книжный клуб, 2001. [Dzheyms Dzhordzh Frezer. Zolotaya vetvy. Issledovanie magii i religii. Tom 1. Moskva: Terra Knizhnay klub, 2001.]

Шевалие, Ж., Геербрант, А. 2000 – Жан Шевалие, Ален Геербрант. Речник на символите. Т. 1. София: Петриков, 2000. [Zhan Shevalie, Alen Geerbrant. Rechnik na simvolite. T. 1. Sofia: Petrikov, 2000.]

Шелестюк, Е. 2003 – Елена Шелестюк. Представленность символа в структуре понятия. – Mentalität und Mentales. Hrsg. von E. A. Pimenov, M. V. Pimenova. Landau:

Verlag Empirische Pädagogik. 2003, 32–45. [Elena Shelestyuk. Predstavlenosty simvola v strukture ponyatiya – Mentalitat und Mentales. Hrsg. von E. A. Pimenov, M. V. Pimenova. Landau: Verlag Empirische Pädagogik. 2003, 32–45.]

Цивьян, Т. 2009 – Татьяна Цивьян. Модель мира и ее лингвистические основы. Изд. 4-е. Москва: Книжный дом „ЛИБРОКОМ“. [Tatyana Tsivyyan. Modely mira i ee lingvisticheskie osnovay. Izd. 4-e. Moskva: Knizhnayy dom „LIBROKOM“.]

Чёха, О. В. 2008 – Оксана Чёха. Ο Μάρτης ο πεντάγωνος. – Мартеница. Märtišor. Μαρτ'ς Verore. Материалы круглого стола 25 марта 2008 года. Москва: Институт славяноведения РАН, 2009, 53–62. [Oksana Chyoha. Ο Μάρτης ο πεντάγωνος. – Martenitsa. Märtišor. Μαρτ'ς Verore. Materialay kruglogo stola 25 marta 2008 goda. Moskva: Institut slavyanovedeniya RAN, 2009, 53–62.]

Assenova, P. 1993 – Petya Assenova. Gr. δεμένος. Parallèles balkaniques et origines mythologiques. – Μελέτες για την ελληνική γλώσσα. Πρακτικά της 14ης συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ., 27–29 Απριλίου 1993. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη. 1993, 510–524.

Brâncuș, G. 1999 – Grigore Brâncuș. Concordane lingvistice româno-albaneze. Bibliotheca Thracologica, XXX, București: Institutul Român de Tracologie, 1999.

Dumézil, G. 1988 – Georges Dumézil. Mitra – Varuna. New York: Zone books, 1988.

Georgiev, V. 1975 – Vladimir Georgiev. Die thrakischen Götternamen. En Beitrag zur Religion der alten Thraker. – Linguistique balkanique, XVIII, 1, 5–56.

Ghinoiu, I. 2005 – Ion Ghinou. Comoara satelor: calendar popular. București: Editura Academiei Române, 2005.

Ghinoiu, I. 2007 – Ion Ghinou. Sărbători și obiceiuri românești. București: Editura Academiei Române, 2007.

Marazov, I. 1995 – Ivan Marazov. Philomele the Weather and Bendis the Spinner. – Studia in Honorem Georgii Mihailov. Sofia: Institute of thracology, 1995, 307–317.

Miklosich, F. 1865 – Franz von Miklosich. Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum: emendatum auctum. Publisher G. Braumueller Plinius – Historia Naturalis, XXVIII, 1865.

Papahagi, P. 1908 – Pericle Papahagi. Parallele Ausdrücke und Redensarten im Rumänischen, Albanesischen, Neugriechischen und Bulgarischen. Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig XIV, 113–178.

Sandfeld, K. 1930 – Kristian Sandfeld. Linguistique balkanique, problèmes et résultats. Paris: E. Champion, 1930.

Schubert, G. 1984 – Gabriella Schubert. Konac, vrpce i tkanina kao magijska sredstva narodne medicine u Jugoistočnoj Evropi. – Makedonski folklore, XVII, 33, 1984, 135–151.

Βουτυράς, Ε. 1992 – Εμμανουήλ Βουτυράς. Ένας διαλεκτικός κατάδεσμος από την Πέλλα – Στο *Ελληνική Διαλεκτολογία* 3, 1992, 43–48. – http://ancdialects.greek-language.gr/sites/default/files/bibliography/files/voytyras.katadesmos_pellas.pdf (достъпен: 20 септември 2018)

Δημητράκος, Δ. 1875–1966 – Δημήτριος Δημητράκος. Μέγα λεξικόν όλης της ελληνικής γλώσσης (δημοτική, καθαρεύουσα, μσαιωνική, μεταγενεστέρα, αρχαία). 15 τόμοι. Αθήνα: Ασημακόπουλος Ν. και Σία, 1875–1966.

Ιορδανίδου, Α. 2008 – Ανα Ιορδανίδου. Λεξικό λογίων εκφρασεων της συγχρονης ελληνικης. Αθήνα: ΠΑΤΑΚΗ, 2008.

Κουκουλές, Φ. 1926 – Φαίδωνος Κουκουλές. Μεσαιωνικοί και νεοελληνικοί κατάδεσμοι 2, 9 Λαογραφία 63, Αθήνα, 1926.

Λουκάτος, Δ. 1992 – Δημήτριος Λουκάτος. Εισαγωγή στην ελληνική λαογραφία. Δ' έκδοση. Αθήνα, Μορφωτικό ίδρυμα εθνικής τραπέζης, 1992.

Μπαμπινιώτης, Γ. 2002 – Γεωργίος Μπαμπινιώτης. Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας. Αθήνα: Κέντρο λεξικολογίας, 2002.

Νατσούλη, Τ. 2010 – Τάκης Νατσούλης. Λέξεις και φράσεις παροιμιώδεις. Αθήνα: Σμυρνιωτάκη, 2007.

Σκάρτσης, Σ. 1998 – Σωκράτης Σκάρτσης. Φράσεις του λαϊκού λόγου. Τόμος II (Δ-Ι). Θεσσαλονίκη: Ελληνικά γράμματα, 1998.

Σταματάκος, Ι. 1994 – Ιωάννης Σταματάκος. Λεξικόν της αρχαίας ελληνικής γλώσσας. Αθήνα: ΔΕΔΕΜΑΔΗ, 1994.

Χαμαλάκη, Φ. 2010 – Φωτεινή Χαμαλάκη. Η εορτή της υπαπαντης. Ιστορία – Γραμματεία – Θεολογία. Θεσσαλονίκη: Ηρακλειο. 2010, p. 35 –<http://ikee.lib.auth.gr/record/131220/files/Χαmalak.pdf>. (достъпен: 23 септември 2018).

Списък на съкращенията

АБР – Мария Ранкова, Теодора Атанасова, Иванка Харлакова. Английско-български речник. Т. 2. София: Наука и изкуство, 1988. [Maria Rankova, Teodora Atanasova, Ivanka Harlakova. Angliysko-balgarski rechnik. T. 2. Sofia: Nauka i izkustvo, 1988.]

БЕР – Български етимологичен речник. София: Издателство на БАН, 1971–2011. [Balgarski etimologichen rechnik. Sofia: Izdatelstvo na BAN, 1971–2011.]

ЛБР – Михаил Войнов, Александър Милев. Латинско-български речник. (Четвърто издание). София: Издателство „Наука и изкуство“, 1990. [Mihail Voynov, Aleksandar Milev. Latinsko-balgarski rechnik. (Chetvarto izdanie). Sofia: Izdatelstvo “Nauka i izkustvo”, 1990.]

МНМ – Мифы народов мира. Энциклопедия в двух томах. Москва: Советская энциклопедия. Том 1, 2, 1987. [Mifay narodov mira. Entsiklopediya v dvuh tomah. Moskva: Sovetskaya entsiklopediya. Tom 1, 2, 1987.]

НГ – Найден Геров. Речник на българския език. София: Български писател, 1976–1978. [Nayden Gerov. Rechnik na balgarskiya ezik. Sofia: Balgarski pisatel, 1976–1978.]

ПБР – Португалско-български речник. София: Карина, 1996. [Portugalsko-balgarski rechnik. Sofia: Karina, 1996.]

РБЕ – Речник на българския език. Т. 1–8. София: АИ „Марин Дринов“, 1977–1995. [Rechnik na balgarskiya ezik. T. 1–8. Sofia: AI “Marin Drinov”, 1977–1995.]

СБР – Сръбско-български речник. Т. 1. София: Издателска къща ПАЛ, 2004. [Srabsko-balgarski rechnik. T. 1. Sofia: Izdatelska kashta PAL, 2004.]

СР – Старобългарски речник. Т. I, София: Валентин Траянов. Т. II, 2009, 1999. (дигитална XML версия) – http://histdict.uni-sofia.bg/oldbgdict/oldbg_search/. (достъпен: 23 август 2018). [Starobalgarski rechnik. T. I, Sofia: Valentin Trayanov. T. II, 2009, 1999. (digitalna XML versiya).]

СС – Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков) (Под ред. Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки и Э. Благовой). Москва: Русский язык, 1994. [Staroslavianskiy

slovary (po rukopisyam X–XI vekov) (Pod red. R. M. Tseytlin, R. Vecherki i E. Blagovoy). Moskva: Russkiy yazayk, 1994.]

ФРБЕ – Кети Ничева, Сийка Спасова-Михайлова, Кристалина Чолакова. Фразеологичен речник на българския език. София: АИ „Марин Дринов“. Т. 1, 2. 1974–1975. [Keti Nicheva, Siyka Spasova-Mihaylova, Kristalina Cholakova. Frazеologichen rechnik na balgarskia ezik. Sofia: AI “Marin Drinov”. Т. 1, 2. 1974–1975.]

ADE – Academic Dictionaries and Encyclopedias – http://greek_greek.enacademic.com/164143/συνάπτω (достъпен: 12 август 2018)

DDA – Parahagi, Tache. Dicționarul dialectului aromîn (macedo-roumain). București: Editura Academiei.

DEX – Dicționarul explicativ al limbii române. București: Univers enciclopedic, 1998.

DFRB – Stefana Kaldieva-Zaharieva. Dicționar frazeologic român-bulgar. Sofia: EAB “Prof. Marin Drinov”, 1997.

IEW – Julius Pokorny. Indogermanishes etymologisches Wörterbuch. Bern, 1959.

AN – Αντώνης Δημητρίου. Λεξικό νεοελληνισμών. Ιδιωτισμοί, στερεότυπες μεταφορές και παρομοιώσεις, λέξεις και φράσεις από την καθαρεύουσα. Αθίνα: ΓΡΗΓΟΡΗ, 1995.

AKN – Λεξικό της κοινής νεοελληνικής. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, 2002.